

YAZMA VE NADİR ESERLERİMİZİN DURUMU

Necmeddin SEFERCİOĞLU

Kütüphanecilik çevrelerinde tartışma sebebi olan önemli konulardan birisi, hiç şüphesiz, kütüphanelerimizde bulunan yazma ve nadir eserlerin durumudur. Bu eserlerin kurulacak özel kütüphanelerde mi toplanacağı; yoksa, şimdi olduğu gibi, çeşitli kütüphanelere dağıtılmış olarak mı muhafaza edileceği hususları tartışmanın esasını teşkil etmektedir.

Her iki fikri savunanların da düşüncelerini üzerinde durulacak sebeplere istinat ettirdikleri şüphesizdir. Ancak, nazariyatta çok güzel ve faydeli görünen bazı düşüncelerin, tatbikat safhasında hiç de iyi sonuçlar vermediği de bir gerçek olarak kabul edilmelidir. Bu bakımdan, yapılacak şey, fikirlerde ısrar yerine, bu düşünceleri gerçeklerin ve iz'anın ölçüsüne vurup daha faydalı olanının kabulü olmalıdır. Böyle bir sonuca ulaşamayacak olan tartışmaların, gereksiz bir söz yarışması olmaktan başka bir özelliği olmayacağı açıktır.

Yazma ve nadir eserlerin şimdi bulundukları kütüphanelerde muhafaza edilmeleri fikrini savunanların bu fikirlerini bşalica iki esasta topladıklarını görüyoruz : .

a) Yazma ve nadir eserlerin belli merkezlerde toplanması yangın v.s. gibi felâket anlarında bütün ilim ve irfan hazinelerimizin yok olması gibi bir sonuç doğurabilir. Biz, bu paha biçilmez hazinelerin bugünkü muhafaza edicileri olarak bunları bizden sonraki nesillere ulaştırmak ödevinde olan kişileriz. Bunu sağlayıcı tedbirleri düşünmezsek tarih ve gelecek nesiller bizi affetmeyecektir. Böyle bir felâketten korunmanın en güzel çaresi de, bunları çeşitli kütüphanelere dağıtılmış olarak muhafaza etmek olabilir.

b) Yazma eserler, bulundukları kütüphanelere vakfedilmişlerdir. Vâkıfları da, vakfiyelerinde bu kitapların hiç bir şekilde kütüphane dışına çıkarılmamasını şart koşmuşlardır. Biz, vâkıflarının koyduğu bu şarta uy-

gun hareket etmeğe, kütüphaneciliğe böylece hizmet etmiş olan bu büyük insanların arzusuna saygı göstermeğe mecturuz.

Bu düşünceye aykırı olan fikrin, yani yazma eserlerin belli ve bu eserler için meydana getirilmiş özel kütüphanelerde toplanmasının daha yerinde bir hareket düşüncesinin savunucularına bu düşüncelerinde ıskı tutan delilleri de şöylece sıralamak mümkündür :

1) Yazma eserler, fizikî vasıfları bakımından kitap olmakla beraber, gerek muhafaza edilmeleri ve gerekse okuyucuya sunulması bakımından, kendisine hâs bazı özelliklere sahip olup, özel kütüphane malzemeleri arasında sayılması gerekmektedir. Böyle olunca, bu eserlerin diğerlerinden ayrılması, bunlar için özel kütüphaneler vücade getirilmesi zarureti ken-diliğinden ortaya çıkar.

2) Yazma ve nadir eserlerin özel bir sağlık bakımına muhtaç ol-duğu üzerinde fikir ayrılığı olabileceği düşünülemez. Nitekim, eserlerin ayrı kütüphanelerde toplanması düşüncesinde onlar da bu konuda aynı fikirdedirler. Böyle olması da tabiidir. Çünkü, her yaşlı uzviyet gibi, bu asırdıde eserler de ihtiyarlamakta, kitap hastalığı denilen illete tutulmak-tadırlar. Kitap hastalıklarının önemini, «kitap patalojisi» adlı bir tıp da-lının doğmuş olması ile izah etmek yerinde olur. Dünyanın bir çok yerin-de kitapları yakalandıkları hastalıklardan kurtarabilmek için birçok lâ-boratuvarlar, hatta hastahaneler kurulmuştur. Bu lâboratuvar ve hastaha-nelerin ne büyük masraflara maloldüğünü ve her istenilen yerde bir lâ-boratuvar açmanın imkânsız olduğunu izah gereksizdir.

Yazma eserlerin bulunduğu kütüphanelerin birer lâboratuara veya hastahaneye sahip bulunması zarureti ortadadır. Hattâ daha ileri giderek, yazma ve nadir eserler kütüphanelerinin bir bakıma birer kitap hastaha-nesi olduklarını veya olmaları gerektiğini söylemek yerinde olacaktır. Çünkü, yazma ve nadir eserler için inşa ettirilecek kütüphanelerin özel sağlık şartları-nı yerine getirecek vasıfta olmaları gerekmektedir. Havalandırma, rutubet, ıskı gibi fizikî ve kimyevî, daha doğrusu hayatî şartların yazma eserler gibi asırlık uzviyetler için daha çok önemi olduğu muhakkaktır. Her kü-tüphanede bu şartları temin etmeğe imkân olmadığı ve hele şimdiki kü-tüphane binalarımızdan hemen hepsinin normal sıhhi şartlardan bile mah-rum bulundukları dikkate alınırca, kitapların özel kütüphanelerde toplan-ması gerektiği zarureti kabul edilir.

3) Yazma ve nadir eserlerin tasnif edilmesi ve kataloğa geçirilmesi de diğer kitaplara nazaran bazı özellikler arzietmekte, hattâ yazma ve nadir eserlerin tasnifinde uğraşacak kütüphanecilerin diğerlerinden ayrı bir eğitime tâbi olmaları zaruretiini ortaya koymaktadır. Memleketimizde mevcut yazmaların tasnifi ile görevlendirilecek kütüphanecilerin eski Türk yazısını bilmeleri, hattâ bilmeleri değil bu konuda ihtisas sahibi olmaları elzemdir. Çünkü, bu yazının birçok özel ve zor şekilleri vardır. Sadece eski Türk harflerini bilen kimselerin sıyakat ve kûfiv.b. gibi yazıları kolayca ve doğru çözebileceklerini sanmak safdillik olur. Ayrıca, bu kütüphanecilerin Arap veya Fars dillerinden birini de iyi bilmesi zarureti vardır. Çünkü, elimizdeki eserlerin çoğu Arapça veya Farsça olarak kaleme alınmışlardır. Kütüphanecinin tasnif edeceği eserin muhteviyatını bilmesi gerektiğine göre, bu dillerden hiç değilse birine vâkıf olması gerektiği teslim edilmelidir. Ayrıca, eski yazma eserlerde bir kapak bulunmadığı, kitaba ait bibliyografik bilgilerin kitabın içine serpiştirilmiş durumda, çoğu zaman da çözülmesi gereken bilmeceler şeklinde bulunduğu gerçeği de unutulmamalıdır. Bunun yanında, yazma ve nadir eserlerle uğraşacak kütüphanecilerin eski kültüre aşına, tarihî bilgilere sahip bilg'in kimseler olması da gereklidir. Bu vasıfları haiz kimselerin kolay kolay bulunabileceğini sanmıyoruz. Anadolu'nun 4 bucağına yayılmış 100 den fazla kütüphane için bu niteliklere sahip kütüphaneciler bulmak mümkün olamaz. Böyle olunca da, bu kitapların okuyucunun hizmetine arziedilmesi için gerekli teknik işlemler yapılamaz. Bu ise, kütüphanelerimizde mevcut ilim ve irfan hazinelerimizin şimdi olduğu gibi meğhul kalmakta devam etmesi gibi hiç de arzu edilmeyen neticeler doğuracaktır. Bu eserlerin belli kütüphanelerde toplanması halinde ise, buralarda çalışacak personelin istenilen vasıflardan hiç değilse birine sahip olmaları aranacağından ve böyle kütüphanecilerin birlikte çalışmaları ile yazma eserlere ait teknik işlemlerin daha sist'atli ve kolay yapılması mümkün olacağından eserlerimizin ilim dünyasına arzı kolaylaşacaktır.

4) Eserlerin okuyucuya sunulması bakımından: Yazma ve nadir eserlerden okuyucuların istifade şartlarının diğerlerinden ayrı olduğu şühesizdir. Kütüphaneler, sahip oldukları yazma ve nadir eserlere ayrı bir ihtimam göstermek zorundadırlar. Yazma eserler, eser olarak değerleri ne olursa olsun, tek nüsha olan eserlerdir. Çünkü eserin müstensihini onu tek nüsha olarak istinsah edebilmiştir. Aynı eserin yeni bir nüshasının meydana getirilmesi için ayrı bir emek harcanmıştır. Yazıları, hattâ istinsah edilirken iki ayrı nüsha arasındaki tertip ve ifadeler başka olabilmektedir. Bir eserin yazma olarak kaç nüshası bulunursa bulunsun, biz

her yazma eserin her birini «tek nüsha» olarak kabul ve onun için gereken ihtimamı göstermek zorundayız. Böyle olunca da, bu eserleri okuyucunun istifadesine sunarken dahi müteyakkız olmak zorundayız. Birçok yazma eser kütüphanelerinde, her okuyucunun yazma ve nadir kitapları bir kütüphane mensubunun nezareti altında inceleyebilmesi işte bu ihtimamın tipik örneklerinden biridir. Basma eserlerin okuyucuya sunulmasında, kitapların okuyucunun evine verilmesinde hiçbir mahzur görmeyen modern kütüphanecilik anlayışı, yazma kitaplarda bu derece dikkatli ve güvensiz görünmektedir ve bunda haklıdır. Yazma eserlerin de bulunduğu halka açık bir kütüphanede yazma eserlere böyle bir ihtimam yapılması imkânsızdır. Çünkü, güven ve güvensizlik aynı yerde ve kucak kucaga bulunamaz. Kapılarını bütün halkın istifadesine açmış umumî bir kütüphanenin prensibi okuyucuya güven olacaktır. Aksi halde görevini yapmaktan uzak bir müessese olacaktır. Böyle kütüphanede, yazma eserler dolayısıyla de olsa bir güvensizlik havası estirilemez, estirilmemelidir. Bunun için en çıkar yol ise, yazma eserlerle basma eserleri birbirinden ayırmak, onları ayrı kütüphanelerde okuyucuya arz etmektir.

5) Yazma ve nadir eserlerden faydalanacak olan okuyucu, belli bir ilim dalında uzmanlaşmış veya uzmanlaşmaya yönelmiş okuyucudur. Bu okuyucunun, diğer okuyucudan ayrılması ve bu türlü eserlerin, bu tipteki kimselerin bulunduğu çevrede veya bu çevre civarında tutulması zaruridir. Bu çevre, üniversitelerin bulunduğu çevredir. Çünkü ilim alanında uzmanlaşmaya giden yol üniversiteden geçer. Kütüphane her tipteki okuyucu gibi uzmanlaşmış veya uzmanlaşmaya yönelmiş okuyucuyu da düşünmek, kütüphanecilik hizmetini ona en kolay ve iyi şekilde sunmak zorundadır. Üniversite çevresine çok uzak bir mesafede bulunan bir kütüphanedeki herhangi bir eseri incelemek zorunluğu ilim adamını herşeyden önce zaman bakımından zor duruma düşürecektir. İnceleme yapan bir insanın birçok eserleri incelemek zorunda olduğu düşünülüyorsa ayrı ayrı kütüphanelerde bulunacak eserlerin bu okuyucuyu ne zorluklarla ve zahmetlerle karşılayacağı ortaya çıkar.

6) Burada okuyucu bakımından zikredilmesi gerekli diğer bir husus da kitapların mikrofilmlerinin alınması ile ilgilidir. Her umumî kütüphanede bir mikrofilm ~~makale~~ kurmanın zorluğu ve hattâ imkânsızlığı ortadadır. Bugün tatbik edildiği gibi mikrofilmelerin belli kütüphanelere yaptırılması keyfiyeti de pek pratik ve kolay bir usul olmasa gerektir. Zira, kitapların bulundukları kütüphaneden mikrofilm atelyesine gönderilmesi çoğu zaman güç olmaktadır. Postada kaybolma ihtimali dikkate alınmasa bile, kitabın ikide bir böyle bir yolculuğa çıkmaya mütehammil

olup olmadığını düşünmek zarureti meydana gelmektedir. Bazı kütüphanelerin böyle bir mazeret ileri sürerek kitabı göndermekten imtina etmesi halinde ne yapılabilecektir? Bu konuda, kitabı göndermekten çekinen kütüphaneciyi suçlamak mümkün olamayacaktır. Çünkü, o elindeki yazma eserin muhafazası için gerekli tedbirleri almakla görevlidir ve böyle bir çekingenlik de, bu tedbirler cümlesinden sayılmalıdır.

Yazma ve nadir eserlerin, okuyucuya mikrofilm aracılığı ile sunulması, asıl nüshalarının ömrünü uzatmak gibi büyük ve ihmal edilmez bir fayda sağladığına göre, bu eserlerin mikrofilm atelyesini de içine alan bir kütüphanede toplanması faydalı, daha doğru bir deyimle, zarurî olur.

*
**

İki karşıt fikrin dayanaklarını böylece izaha çalıştıktan sonra bu konudaki fikirleri bir sonuca bağlayabiliriz. Sonuca varmadan önce şu noktayı da zikretmek yerinde olur : Yazma ve nadir eserlerin şimdi olduğu gibi çeşitli kütüphanelere dağıtılmış bir şekilde bulunması fikrinde olanlar da, karşı fikirde olanların ileri sürdükleri esaslara itiraz edememektedirler. Bizim bu delillerin ışığı altındaki düşüncemiz ise, yazma eserlerin ilim merkezlerinde kurulacak özel kütüphanelerde toplanmasından yanadır. Biz; yazma ve nadir eserlerin ayrı kütüphanelere dağıtılmış şekilde bulunması fikrini savunanların bu düşüncelerinde hissi esaslara dayandıkları kanaatındayız. Çünkü :

a) Yazma eserlerin yangın v.s. gibi felâket anlarında yok olması ihtimali ancak hissi olabilir. Bu iş için özel olarak yaptırılacak bir binada her türlü güvenlik tedbirinin alınacağı tabiidir. Böyle olunca da, toplu halde bulunmalarının, yazma eserlerin gelecekleri bakımından daha teminatlı olabilecekleri düşünülebilir. Şunu da unutmamalı ki, hiç bir felâket kitaplar, özellikle yazmalar için sıhhi şartlardan mahrum yerlerde bulunmaktan daha feci sonuçlar doğuramayacaktır.

b) Yazma eserlerin vakıf şartları ile ilgili hükme istinad ettirilen bu suse gelince : Bunun da hissi olduğu apaçıktır.

Evvelâ, 1924 yılında çıkarılan Tevhid-i Tedrisat kanunu ve ona bağlı olarak çıkarılan diğer kanun ve kararnamele, bütün kütüphaneleri ve onların varlığını teşkil eden eserleri vakıflarından koparıp Millî Eğitim Bakanlığına devretmiştir. Eserlerin vakıflarıyla ve bu vakıfların idarecileriyle hiçbir hukukî bağları kalmamıştır.

İkinci olarak; böyle bir hukukî bağ mevcut olsa bile, kitapların belli merkezlerde toplanması vakfın şartlarına ve ruhuna aykırı olmayacaktır.

Çünkü, kütüphane vakıflarında güdülen gaye, ve koşulan şart, kitabın okutulması, ondan istifade edenlere gerekli kolaylığın sağlanmasıdır. Eserlerin ayrı kütüphanelerde bulunması onlardan istifade imkânlarını azaltmıştır. Yeni Türk harflerinin kabulü ile eski harfli eserler ve bu arada yazmalar, sadece ilim adamlarının faydalanacakları eserler halini almıştır. Kütüphane istatistikleri, artık eski Türk harfleri ile yazılmış eserleri okuyabilenlerin parmakla gösterilebilecek kadar azaldığını göstermektedir. 5 - 10 yıl sonra ise, Anadolu kütüphanelerinde bu tip eserleri okuyabilenlerin tamamen silinebileceğini iddia etmek de mümkündür. Hal böyle olunca, vâkıfın koyduğu en önemli şart yâni kitapların okunması imkânı ortadan kalkmakta, vakfa saygı gösterelim derken saygısızlık edilmektedir. Bu kitapların bundan faydalanacakların bulundukları yere götürülmesi ise, bu imkânı yeniden yaratacak vâkıfın ruhu şad olacaktır. Bu konuda yapılacak tek şey olsa olsa, kitapların vâkıfın adını taşıyan özel bölmelerde saklanması olabilir ki bunu yapmak ta zor bir iş olmasa gerektir. Esasen bunun güzel bir örneği de mevcuttur. Eugün Süleymaniye Kütüphanesi içinde 79 ayrı kütüphaneden getirilmiş eserlerin toplandığını biliyoruz. Yine biliyoruz ki, bu kütüphaneye getirilen eserlerin evvelce bulunduğu kütüphanelerin herbiri özel vakıflara ve kitabın hiç bir şekilde kütüphaneden çıkarılamayacağı gibi vakıf şartlarına sahipti. Nası Damat İbrahim Paşa Kütüphanesinin Süleymaniye'ye getirilmesi bu kütüphanenin hukukî durumunda bir değişiklik vücade getirmediyse, nasıl bu kütüphaneden getirilen kitaplar yine «Damat İbrahim Paşa kitapları diye anılıyorsa, bir Ragıppaşa Kütüphanesinden, bir Nuruosmaniye Kütüphanesinden veya bir Köprülü Kütüphanesinden getirilen kitaplar da bu kütüphanelerin hukukî durumunu değiştirmeyecektir. Bilâkis vakıf şartlarının yerine getirilmesi gibi faydalı bir sonuca ulaşacaktır. Bu kütüphanelerin binaları da aynı adla ve halk kütüphanesi olarak hizmete devam edebilirler.

Bu; Anadolu kütüphaneleri için daha büyük önem taşır. Anadolu'da hattâ bir kütüphaneye bağlı olmayan, şurada burada unutulmuş, terkedilmiş nice eserler, hattâ kütüphaneler vardır. Bunları belli merkezlerde toplamak ve ilim âleminin faydasına sunmak gerekir. Vakfiye şartları kitabın kütüphaneden çıkarılmamasını âmirdir diye bunları tabiatın tahribatına ve kendi kaderlerine terketmek cinayet olur.

Hem bu vakfiye şartları doğrudan doğruya okuyucu ile ilgilidir. Vâkıf bu şartı koymakla, kitabın evlere götürülemeyeceğini, yani kitap iaresinin mümkün olamayacağını söylemek istemiştir. Kütüphaneyi binaya bağlı olarak görmek kütüphanecilik anlayışı ile bağdaşmaz. Bu mantık

silsilesi ile hareket edecek olursak, meselâ kitapların hiçbir şekilde kütüphaneden başka bir yere götürülmemesi vâkıfı tarafından şart koşulmuş bir kütüphaneye ait bina yıkılsa veya burada bir yangın çıksa, vakfiye şartı var diye kitapları içeride bırakmamız gerekecektir ki, bunun vakıfın şartları ile bağdaşır bir durumu olmasa gerektir.

Üçüncü olarak üzerinde durulabilecek bir husus da, vakıfların, vakıf şartlarının devamını mümkün kılan imkânların ortadan kalktığı takdirde bu şartları sağlayacak yeni imkânların aranıp bulunmasına cevaz olmasıdır. Vakıf yapanlar, ileride değişmesi mümkün şartları dikkate alarak vakfiyelerine bu konuda gerekli elâstikliği vermişlerdir. Vakıflarımızın zamanımıza kadar gelmesini sağlayan da budur. Böyle olmasa idi, bu gerçekten değerli sosyal müessesemiz, baki kalan boş bir «sada» dan başka bir şey olmayacaktı.

Netice olarak söylemek gerekirse; yazma ve nadir eserlerimizi belli kütüphanelerde toplamak ve bunları gerektiği şekilde muhafaza altına almak bugün kütüphaneciliğimizin kaderini elinde bulunduranlara teveccüh eden bir vatan borcu olmaktadır. Kütüphaneciliğimizin kaderinde rol sahibi olan idarecilerimizin şu gerçeklerin ışığı altında, kütüphanelerimizdeki yazma ve nadir eserleri kontrol altına almalarını bekliyoruz. Onlardan istediğimiz tek şey Süleymaniye kütüphanesi ile en güzel örneğini vermiş olan bir inkılâbın devam ettirilmesidir. Bunu yapabilirlerse kütüphanecilik ve ilim âlemi kendilerine minnettar olacaktır.

Necmeddin SEFERCIOĞLU